

LILIANA INDAN-PYKNO

<https://orcid.org/0000-0002-9392-4514>

Kujawsko-Pomorska Izba Adwokacka w Toruniu, Centrum Mediacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej

Mediacja w sprawach nieletnich – skuteczny środek wychowawczy czy błędna regulacja?

Mediation in juvenile delinquency cases – an effective educational measure or wrong regulation?

ABSTRAKT: Celem artykułu jest przedstawienie zagadnień dotyczących stosowania instytucji mediacji w postępowaniach o wykroczenia nieletnich, omówienie zasadności działań podejmowanych przez ustawodawcę w tym zakresie i towarzyszących im wątpliwości. Od momentu wprowadzenia instytucji mediacji do ustawy Prawo o postępowaniu w sprawach nieletnich regulacja ta ma zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników. Rodzi się więc pytanie – czy mediacja w sprawach nieletnich sprawców przestępstw ma rzeczywiście sens? W literaturze podkreśla się pozytywny wpływ mediacji na kształtowanie zachowań nieletnich poprzez uświadomienie im w drodze kontaktu z ofiarą zakresu szkodliwości ich czynu i konieczności jego zadośćuczynienia. Krytyczne głosy akcentują natomiast pewną sztuczność mediacji w tego rodzaju sprawach. Nie jest możliwe naprawienie w wyniku mediacji błędów wychowawczych popełnionych na przestrzeni lat. Podnoszone wątpliwości nie wykluczają jednak całkowicie instytucji mediacji w sprawach nieletnich. Mediacja w dalszym ciągu powinna mieć zastosowanie do nieletnich sprawców, którzy nie wykazują się wysokim poziomem zdemoralizowania, lub do tych, którzy przed sądem rodzinnym stają po raz pierwszy.

SŁOWA KLUCZOWE: mediacja, postępowanie w sprawach nieletnich, środek wychowawczy

ABSTRACT: Liliana Indan-Pykno aim in this paper is to present the issues concerning application of the institution of mediation in juvenile delinquency proceedings, and to examine the reasonability of actions taken by the legislator in this regard as well as accompanying doubts. Since the inclusion of the mediation institution in the Act on Juvenile Delinquency Proceedings, this regulation has had many supporters and opponents. Thus, the following question arose, Does mediation in juvenile

delinquency proceedings really make sense? The literature emphasizes the positive impact of mediation upon shaping the behaviour of juveniles by making them aware of the harmfulness of their actions and the need to redress the damage through contact with the victim. On the other hand, critics emphasize a certain artificial character of mediation in such cases. Mediation may not correct educational mistakes made over many years; however, the fact that it raises doubts should not lead to a complete elimination of the institution of mediation in juvenile delinquency cases. Mediation should continue to apply to juvenile offenders who do not show a high level of demoralization or those whose cases are heard for the first time by family courts.

KEYWORDS: mediation, mediation in juvenile delinquency proceedings, educational measure

1. Uwagi wstępne

Przestępczość wśród nieletnich nie jest nowym zjawiskiem. Przez długi czas nie była ona wyodrębniana z zakresu przestępczości dorosłych, co powodowało karanie nieletnich równie surowo co dorosłych przestępców. Dopiero pod koniec XIX w. utworzono w Chicago pierwszy sąd dla nieletnich. W Europie tego typu instytucja powstała w 1908 r. w Kolonii i Frankfurcie nad Menem. W Polsce pierwsze takie ośrodki utworzono w 1918 r. w Warszawie, Lublinie i Łodzi¹. Tym samym konieczne stało się znalezienie nowych i skutecznych środków pracy wychowawczej z nieletnimi oraz odmiennego sposobu oddziaływania na młodzież. W literaturze po dziś dzień przeważają dwa skrajnie odmiennie stanowiska. Zwolennicy jednego z nich opowiadają się za obniżeniem wieku odpowiedzialności karnej, surowym karaniem nieletnich za popełnione przez nich przestępstwa i piętnowaniem jakichkolwiek przejawów demoralizacji z ich strony. Takie podejście zrównuje niejako sposób funkcjonowania nieletniego ze sposobem funkcjonowania dorosłego przestępcy, stawiając na równi ich rozwój psychofizyczny. Odmiennym stanowiskiem jest opowiedzenie się za koniecznością zapobiegania demoralizacji u nieletnich poprzez efektywną pracę z nimi, w ich środowisku². Takie podejście zyskało duże uznanie wśród psychologów, pedagogów i prawników. Tym samym, poczynając od początku lat 70. XX w., w wielu państwach zaczęto wprowadzać do porządków prawnych instytucję mediacji, która miała być dodatkową metodą reagowania na zwiększającą się wciąż liczbę przestępstw, w szczególności z udziałem nieletnich. Rosnąca popularność tej instytucji oraz obiecujące wyniki badań spowodowały, że zalecenie stosowania mediacji w postępowaniu z nieletnimi znalazło odzwierciedlenie w dwóch niezwykle ważnych dokumentach międzynarodowych:

¹ M. Błaszczyk, *Społeczne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, s. 1, http://www.kurator.org.pl/pliki/opracowania/Społeczne_uwarunkowania_przestępczości_nieletnich.pdf [dostęp: 18.09.2022].

² A. Lewicka-Zelent, *Profilaktyczny i resocjalizacyjny wymiar mediacji w sprawach nieletnich*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej” 2017, nr 28, s. 209–210.

- Regułach Beijińskich, czyli Regułach Minimum Narodów Zjednoczonych, dotyczących sprawiedliwości wobec nieletnich, przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1985 r.;
 - Rekomendacji nr R (87)20 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie społecznych reakcji na przestępczość nieletnich z 17 września 1987 r.
- Na szczególną uwagę zasługuje treść reguły 11 Reguł Beijińskich, która za podstawową zasadę postępowania z nieletnimi uznaje stosowanie wobec nich alternatywnych form rozwiązywania sporów, podkreślając tym samym, że nadrzędnym celem jest zapobieganie, a nie zwalczanie przestępczości wśród nieletnich. Takie działanie ze strony państwa ma zapobiegać stygmatyzacji nieletniego, której doświadczyłyby podczas uczestniczenia w postępowaniu sądowym. Takie stanowisko znalazło swój wyraz także w treści Rekomendacji nr R (87)20 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich³. W polskim porządku prawnym powyższe regulacje międzynarodowe znalazły swoje odzwierciedlenie poprzez wprowadzenie przepisem art. 3a ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich instytucji mediacji pomiędzy nieletnim a pokrzywdzonym. Instytucję tę wprowadzono ustawą nowelizującą ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich z 15 września 2000 r.⁴, z mocą obowiązującą od 29 stycznia 2001 r. Z kolei szczegółowe zasady, warunki i tryb przeprowadzania mediacji zawarto w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich⁵. Od dnia 1 września 2022 roku ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich została uchylona i zastąpiona ustawą z dnia 9 czerwca 2022 roku o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁶. Na uwagę zasługuje fakt, że przed wprowadzeniem wymienionych regulacji instytucja mediacji w sprawach nieletnich była niejako testowana w ramach kilkuletniego eksperymentu prowadzonego w drugiej połowie lat 90. XX w. w kilku sądach rodzinnych w Polsce. Sukces, który odniesiono na tym polu, przesądził o konieczności wprowadzenia powyższych regulacji do porządku prawnego⁷.

³ W. Broński, *Mediacja w sprawach karnych i nieletnich w prawie europejskim*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013, t. 23, nr 2, s. 17–18.

⁴ Dz.U. z 2000 r., nr 91, poz. 1010.

⁵ Dz.U. z 2001 r., nr 56, poz. 591 ze zm.

⁶ Dz.U. z 2022 r., poz. 1700 (z dnia 12 sierpnia 2022 r.).

⁷ E. Bieńkowska, *Mediacja w sprawach nieletnich*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 3.

2. Zarys regulacji ustawowej mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich

Instytucję mediacji w sprawach dotyczących nieletnich można rozumieć jako procedurę, w której ofiara i sprawca dobrowolnie oraz aktywnie, przy pomocy mediatora, uczestniczą w rozwiązywaniu problemów wynikających z przestępstwa. W proponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości definicji mediacja w sprawach nieletnich jest rozumiana jako dobrowolna i poufna metoda rozwiązywania sporów, które powstały w wyniku popełnienia czynu karalnego, na drodze porozumiewania się pokrzywdzonego i nieletniego sprawcy, przy pomocy bezstronnego i neutralnego mediatora⁸.

Rozpoczynając analizę normatywną dotyczącą mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich, należy zwrócić uwagę, że przepisy zarówno poprzednio obowiązującej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak i obecnej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich niestety nie regulują tej instytucji w sposób kompletny. W poprzednim stanie prawnym zgodnie z treścią art. 14 u.p.s.n. w stosunku do nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego, sąd rodzinny w zakresie prawa materialnego stosował odpowiednio przepisy części ogólnej kodeksu karnego, kodeksu karnego skarbowego lub kodeksu wykroczeń, jeżeli nie są sprzeczne z powołaną ustawą. Dodatkowo zgodnie z treścią art. 20 § 1 u.p.s.n. w zakresie prowadzenia postępowania w sprawach nieletnich stosowało się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania cywilnego właściwe sprawom opiekuńczym. Co więcej, również postępowanie dowodowe nie zostało uregulowane wyczerpująco, gdyż stosownie do treści art. 20 § 2 u.p.s.n. czynności dowodowe z udziałem osób małoletnich innych niż nieletni przeprowadza się przy odpowiednim zastosowaniu przepisów kodeksu postępowania karnego. Powodowało to konieczność każdorazowego podjęcia przez organ decyzji o właściwym stosowaniu innych ustaw⁹. Na gruncie obecnie obowiązującej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, zgodnie z treścią art. 27 u.w.r.n., w sprawach nieletnich stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu postępowania cywilnego właściwe sprawom opiekuńczym, chyba że powyższa ustawa stanowi inaczej. Zgodnie z treścią art. 28 pkt 5 u.w.r.n. przepisy art. 185c i art. 185d § 1 k.p.k. oraz przepisy wydane na podstawie art. 147 § 5 i art. 185d § 2 k.p.k. stosuje się odpowiednio. Również zgodnie z treścią art. 22 u.w.r.n. w sprawach nieletnich, którzy dopuścili się czynu zabronionego, stosuje się odpowiednio zarówno przepisy części ogólnej kodeksu karnego, kodeksu karnego skarbowego, jak i kodeksu wykroczeń.

⁸ A. Lewicka-Zelent, *Profilaktyczny...*, s. 212–213.

⁹ P. Czarnecki, *Status pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, PS 2021, nr 1, s. 61–62.

Pomimo stosowania w zakresie postępowania przed sądem przepisów kodeksu postępowania cywilnego samemu modelowi prowadzenia mediacji, zarówno na gruncie poprzednio obowiązującej, jak i obecnej ustawy, bliżej do sposobu prowadzenia mediacji w sprawach karnych niż cywilnych. Taką regulację uzasadnia przedmiot postępowania w sprawach nieletnich.

Wprowadzona do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich mediacja miała charakter fakultatywny. Co istotne, mogła być prowadzona w każdym stadium toczącego się postępowania (postępowanie wyjaśniające, rozpoznawcze, wykonawcze), zarówno w sprawie o czyn karalny, jak i o demoralizację¹⁰. Taka regulacja była o tyle istotna, że obowiązujące w Polsce szeroko rozumiane prawo karne traktuje nieletnich w sposób odmienny niż osoby dorosłe w czasie popełnienia czynu zabronionego, nie przypisując im winy, co wynika z właściwości rozwojowych nieletnich. Środki wychowawcze, jakimi dysponuje sąd rodzinny, mogą być orzeczone wobec nieletnich zarówno w razie demoralizacji nieletniego, jak i popełnienia przez niego czynu karalnego¹¹.

Na katalog owych środków, na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy, składały się:

- upomnienie;
- zobowiązanie do określonego postępowania, jak np. do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac;
- nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna;
- nadzór kuratora;
- skierowanie do ośrodka kuratorskiego;
- przepadek rzeczy;
- umieszczenie w rodzinie zastępczej bądź w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, młodzieżowym ośrodku socjoterapii albo ośrodku szkolno-wychowawczym.

Na gruncie obecnie obowiązującej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich mediacja również ma charakter dobrowolny. Wobec nieletniego może być zastosowany środek wychowawczy, leczniczy, środek poprawczy bądź jeśli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego, może być wobec niego orzeczona kara. Katalog środków wychowawczych nie uległ znacznej zmianie – należą do niego:

¹⁰ E. Kruk, *Mediacja w prawie karnym wykonawczym*, w: *Arbitraż i mediacja: aktualne problemy teorii i praktyki funkcjonowania sądów polubownych i ośrodków mediacyjnych*. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Nałęczów Zdrój, 8–10 maja 2009 r., Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Rzeszów 2009, s. 195–196.

¹¹ P. Kujan, *Mediacja w sprawach nieletnich w doświadczeniach i opiniach uczestników postępowania mediacyjnego i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego)*, praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2009, s. 37–38.

- upomnienie;
- zobowiązanie do określonego postępowania, np. do naprawienia wyrządzonej szkody;
- nadzór odpowiedzialny rodziców albo opiekuna nieletniego;
- nadzór organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej;
- nadzór kuratora sądowego;
- skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi;
- zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju;
- przepadek przedmiotów;
- umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej;
- umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym;
- umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym.

Należy zwrócić uwagę, że daną sprawę do postępowania mediacyjnego, zarówno na gruncie poprzednio obowiązującej, jak i obecnej ustawy, może skierować wyłącznie sąd rodzinny, występując z własnej inicjatywy lub z inicjatywy nieletniego i pokrzywdzonego, ale wyłącznie za ich obopólną zgodą. Poprzednio zgodą taką organ procesowy musiał dysponować, zanim podjął decyzję o skierowaniu sprawy do mediacji. Tym samym to na organie procesowym ciążył obowiązek poinformowania stron o istocie mediacji i jej zasadach¹². Obecnie zgodę na prowadzenie mediacji może odebrać także mediator, pouczając strony o zasadach i dobrowolności mediacji na każdym jej etapie.

Strony postępowania mediacyjnego nie uległy zmianie – są to: nieletni, jego rodzice lub opiekun oraz pokrzywdzony, a jeśli jest on osobą małoletnią, również jego rodzice lub opiekun. Wynik przeprowadzonej mediacji jest brany pod uwagę przez sąd podczas dalszego prowadzenia sprawy. Na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy, jeżeli wynik mediacji był pozytywny, a sąd rodzinny uznał, że postępowanie mediacyjne spełniło swoją wychowawczą funkcję wobec nieletniego, mógł umorzyć postępowanie w sprawie. Jeżeli natomiast pomimo pozytywnego wyniku mediacji według sądu rodzinnego zachodziła potrzeba zastosowania dodatkowych, sądowych środków oddziaływania wychowawczego, wówczas kierował on sprawę nieletniego do dalszego toku postępowania celem zastosowania odpowiednich środków¹³. Od dnia 1 września 2022 roku pozytywny wynik mediacji nie wpływa na umorzenie postępowania w sprawie (art. 53 u.w.r.n.). W momencie orzekania sąd może zastosować środek wychowawczy w postaci zobowiązania nieletniego do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody i przeproszenia pokrzyw-

¹² E. Bieńkowska, *Mediacja...*, s. 5.

¹³ V. Konarska-Wrzosek, komentarz do art. 3a ustawy, w: P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.

dzonemu. W postępowaniu wykonawczym wynik mediacji na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy mógł stanowić pozytywną przesłankę do zmiany lub uchylecia wykonywanego środka wychowawczego. Mediacja mogła być też przeprowadzona w okresie próby przy warunkowym zwolnieniu z zakładu lub umieszczeniu poza zakładem poprawczym¹⁴. Na gruncie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji w sprawach nieletnich nie jest uregulowana możliwość prowadzenia postępowania mediacyjnego w postępowaniu wykonawczym. Art. 57 pkt 9 powyższej ustawy zawiera lakoniczne stwierdzenie, że sąd rodzinny, orzekając w sprawie, bierze pod uwagę wyniki mediacji oraz ugodę zawartą przed mediatorem.

Obecnie został też uregulowany czas trwania mediacji, który wynosi 6 tygodni. Został również uregulowany wprost zakres, w jakim mediator ma dostęp do akt postępowania. Nie udostępnia się mu materiałów, na które rozciąga się obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnych albo zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, materiałów dotyczących stanu zdrowia nieletniego, opinii o nieletnim, a także danych o jego karalności.

Pozostaje zadać pytanie: w jakiego rodzaju sprawach za zasadne uznać należy kierowanie ich do postępowania mediacyjnego? Podkreślenia wymaga fakt, że postępowanie na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich można wszcząć nie tylko z powodu popełnienia czynu zabronionego, lecz także jedynie z powodu wykazywania przejawów demoralizacji przez nieletniego¹⁵. Praktyka mediacyjna wypracowała kilka przeciwwskazań do kierowania spraw nieletnich do mediacji. Wynikają one zarówno z właściwości osobistych sprawcy, jak i wagi popełnionych czynów. Za takie można uznać:

- negocjowanie przez sprawcę podstawowych faktów zdarzenia;
- zaprzeczenie przez nieletniego dopuszczenia się czynu;
- brak pokrzywdzonego;
- upośledzenie umysłowe lub poważne zaburzenia psychiczne u jednej lub obu stron;
- sprawy związane z przestępczością zorganizowaną oraz sprawy wielowątkowe.

Nie powinno się kierować do mediacji także spraw, w których dowody wskazują na to, że nieletni sprawca jest zdemoralizowany, posiada niski poziom empatii bądź był wielokrotnie karany. Takie jego właściwości osobiste wskazują na nikłą szansę powodzenia postępowania mediacyjnego. Przeciwwskazaniem do przeprowadzenia mediacji może być też postawa pokrzywdzonego, wyrażająca się nadmierną roszczeniowością wobec sprawcy, brakiem skłonności do kompromisu, wrogim nastawieniem do niego. Za nieprzeprowadzaniem postępowania mediacyjnego przemawiają

¹⁴ A. Nowak, *Mediacja w postępowaniu z nieletnimi*, „Chowanna” 2006, t. 2 (27): *Resocjalizacja młodzieży niedostosowanej społecznie – wybrane konteksty*, s. 120.

¹⁵ V. Konarska-Wrzosek, komentarz do art. 3a ustawy...

również duża nierówność położenia ekonomicznego stron lub istnienie różnych zależności między stronami. Takie powiązania mogą skutkować akceptacją przez jedną ze stron niekorzystnych dla niej warunków ugody. Jak słusznie podnosi się w literaturze przedmiotu¹⁶, nie powinno się korzystać z mediacji jako pierwotnego i samoistnego sposobu postępowania z nieletnimi w przypadku popełnienia przez nich czynów zabronionych o dużym ciężarze gatunkowym, takich jak np. spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub rozbój. Oczywiście nie ma żadnych przeszkód, aby w tego rodzaju sprawach do mediacji doszło w późniejszych stadiach postępowania. Tym samym mediacja traktowana jest wówczas jako wzmocnienie zastosowanych wcześniej środków wychowawczego oddziaływania na nieletniego. Ponadto w literaturze postuluje się także niekierowanie do mediacji spraw, w których wartość szkody jest znaczna. Związane jest to z brakiem możliwości uznania ugody wypracowanej podczas mediacji w sprawach nieletnich za tytuł egzekucyjny¹⁷.

3. Ocena istniejącej regulacji i wnioski *de lege ferenda*

Wprowadzenie instytucji mediacji do ustawy w sprawach nieletnich oraz powielenie istnienia tej instytucji w ustawie o wychowaniu i resocjalizacji nieletnich jest różnie oceniane przez przedstawicieli doktryny. Pomimo niewątpliwie dobrych intencji i szczytnego celu, jakim miało być oddziaływanie na nieletnich poprzez mediację, pojawiają się liczne głosy podające w wątpliwość skutek wychowawczy tej instytucji. Krytykując obecną regulację, podnosi się, że mediacja nie może być w tego rodzaju szczególnych sprawach rozumiana jako forma sporu między przeciwstawnymi stronami. Mediacja między nieletnim a dorosłym pokrzywdzonym nie może zakładać równości pomiędzy nimi, co wynika chociażby z porównania stopnia ich dojrzałości. Tym samym może być w pewnych sytuacjach sztuczna, a niekiedy wprost niewychowawcza. Zdaniem krytyków korzystniejsze byłoby – zamiast finansowania postępowania mediacyjnego – przeznaczenie tych środków na bieżące działania wychowawcze, jak np. dofinansowanie kuratorskich ośrodków pracy z młodzieżą lub placówek i zakładów utworzonych dla nieletnich. Oddziaływanie na nieletniego sprawcę powinno odbywać się natomiast poprzez wpływ sędziego rodzinnego na nieletniego i jego rodzinę, bieżące działania kuratora, pe-

¹⁶ Więcej na ten temat: A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009; A. Rękas, *Rozwój mediacji w Polsce – zagadnienia prawne i praktyczne*, w: *Mediacja i arbitraż jako sposoby polubownego rozstrzygnięcia sporów*, red. D. Czura-Kalinowska, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań 2009, s. 55–68.

¹⁷ M. Urbańska, *Mediacja w sprawach nieletnich – wymiar wychowawczy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2021, t. 40, z. 1, s. 132.

dagoga (psychologa) oraz oczywiście placówki oświatowej¹⁸, do której uczęszcza małoletni¹⁹.

Z kolei zwolennicy wprowadzenia instytucji mediacji do postępowania podnoszą, że kierowanie do postępowania mediacyjnego spraw nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych otwiera drogę do kolejnego, skutecznego, pozasądowego oddziaływania wychowawczego na nieletnich. Podczas mediacji sprawca, mając bezpośredni kontakt z pokrzywdzonym, uświadamia sobie szkodliwość swojego zachowania, a także rozmiar cierpienia ofiary. Tym samym konieczność zadośćuczynienia za wyrządzoną komuś krzywdę i zrekompensowania szkód przyczynia się do wyrobienia w nieletnim poczucia odpowiedzialności za własne zachowanie²⁰.

Oceniając istniejącą regulację, nie można pominąć celu, jakiemu miało służyć wprowadzenie instytucji mediacji do postępowania w sprawie nieletnich. Nadrzędną rolą mediacji jest wypracowanie przez nieletniego sprawcę i osobę pokrzywdzoną rozwiązania konfliktu o charakterze prawnym, co ma oddziaływać wychowawczo na sprawcę. W trakcie postępowania mediacyjnego nie jest istotne ustalenie prawdy materialnej bądź wskazanie winnego. Ma to zapobiec wywołaniu u sprawcy poczucia winy i wyrzutów sumienia, a także napiętnowaniu go, co skutkować by mogło wzrostem poziomu agresji u nieletniego. Obydwie strony mają tu możliwość wyrażenia doświadczonych emocji, wyjaśnienia sytuacji z własnej perspektywy. Podczas spotkania mediacyjnego często poznajemy motywy działania sprawcy, których nie ujawniłby na sali sądowej. Pokrzywdzony natomiast ma szansę je poznać, postarać się zrozumieć zachowanie sprawcy, pozbyć się lęku przed nim i piętna ofiary czynu zabronionego. Udział w postępowaniu mediacyjnym umożliwia nieletnim bezpośrednio uświadomienie sobie szkodliwości ich zachowania oraz rozmiaru cierpienia ofiary. Takie działanie przyczynia się do wyrobienia poczucia odpowiedzialności za własne zachowanie²¹. Sprawca pozostawiony sam na sam z pokrzywdzonym zmuszony zostaje do przyjęcia pełnej odpowiedzialności za swoje czyny. Samodzielne podjęcie przez niego decyzji o naprawieniu wyrządzonej krzywdy wzmacnia w nim poczucie własnej wartości oraz przekonanie o słuszności podjętych działań. Takie oddziaływa-

¹⁸ Na marginesie należy zwrócić uwagę na krytyczne opinie dotyczące pełnienia przez współczesne placówki oświatowe funkcji profilaktycznej przy zapobieganiu przestępczości wśród nieletnich. Niestety, część podejmowanych na terenie tych placówek działań sprzyja właśnie marginalizacji części uczniów. Zarzuca się także niski poziom kompetencji nauczycieli w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych młodzieży, przewagę czystego dydaktyzmu nad wychowaniem oraz ignorowanie problemów wychowawczych uczniów, co przyczynia się do wzrostu agresji wśród nieletnich. Por. A. Lewicka-Zelent: *Profilaktyczny...*, s. 212.

¹⁹ T. Bojarski, komentarz do art. 3a ustawy, w: Idem, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. V, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

²⁰ A. Nowak, *Mediacja...*, s. 121.

²¹ V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, PS 2000, nr 4, s. 63 i 65.

nie mediacji, choć nie eliminuje konfliktu pomiędzy stronami, sprzyja zatrzymaniu jego eskalacji²². Osobiste zaangażowanie stron konfliktu w jego rozwiązanie zwiększa prawdopodobieństwo dotrzymania podjętych zobowiązań skuteczniej, niż zostałyby one narzucone stronom na sali sądowej.

Znamienne jest, że podczas prowadzenia postępowania mediacyjnego z udziałem nieletnich, zarówno w roli sprawców, jak i pokrzywdzonych, strony bardzo często same dążą do rozwiązania istniejącego pomiędzy nimi konfliktu, chcąc wyjść z narzuconego im schematu: sprawca – ofiara. Często nieletni znają się, pochodzą z jednego środowiska bądź razem uczęszczają do placówki oświatowej. Najczęściej podczas takich spotkań mediacyjnych ujawnia się dodatkowe podłoże konfliktu, dla dorosłych błaha, a jak się okazuje, finalnie prowokujące takie, a nie inne zachowanie sprawcy. Dorośli uczestniczący w mediacji jako rodzice bądź opiekunowie prawni mogą również spojrzeć w zupełnie inny sposób na dany czyn sprawcy, a także na osobę pokrzywdzonego. Nie zawsze też nieletni sprawca jest osobą zdemoralizowaną w ustawowym znaczeniu tego słowa. Czasem czyny są popełniane przez nieletnich z tzw. głupoty bądź chęci zaimponowania grupie. Postępowanie mediacyjne stanowi dla takich osób szansę na całkowitą zmianę swojego dotychczasowego postępowania, a jednocześnie uniknięcie dotkliwych konsekwencji prawnych swojego czynu.

Wychowawcze oddziaływanie mediacji można dostrzec także dzięki udziałowi rodziców nieletniego w postępowaniu mediacyjnym. Ważne jednak, by nie zdominowali nieletniego podczas spotkania mediacyjnego, zamieniając się w jego obrońcę bądź oskarżyciela, ale pozwolili mu na pełną autonomię zarówno w zakresie przyjęcia przez niego odpowiedzialności za swój czyn, jak i ustalenia warunków zadośćuczynienia. Rodzice, pomimo że formalnie wyrażają zgodę na podpisanie ugody w przypadku zadośćuczynienia finansowego bądź rzeczowego, powinni pełnić raczej funkcję obserwatorów. Pozostawienie nieletniemu możliwości wskazania swoich propozycji działań naprawczych jest też szansą dla rodziców na rozwinięcie własnych umiejętności wychowawczych i stanowi przejaw odpowiedzialności za wychowanie dziecka²³.

Nie można jednak nie dostrzec mankamentów wprowadzonej regulacji. Mediacje w postępowaniu w sprawach nieletnich nie są łatwe, także dla mediatora. Strony to często skonfliktowani nieletni, a dodatkowo obecni są opiekunowie prawni bądź rodzice, których zachowanie niejednokrotnie jedynie przyczynia się do eskalacji konfliktu. Wielokrotnie to właśnie dorośli zmieniają mediację w proces „piętnowania” sprawcy, czasem w większym stopniu niż miałyby to miejsce na sali sądowej. Nie ułatwia to zadania mediatorowi i wymaga od niego naprawdę dużej dozy empatii. Zdaniem autorki niniejszego artykułu korzystniejsze byłoby w takich sytuacjach

²² A. Lewicka-Zelent, *Profilaktyczny...*, s. 213–214.

²³ M. Urbańska, *Mediacja...*, s. 136.

umożliwienie mediatorowi prowadzenia mediacji bez obecności rodziców bądź opiekunów prawnych, których uczestnictwo czasem również wpływa niekorzystnie na zachowanie nieletnich podczas spotkań mediacyjnych oraz na ich postawę. Oczywiście wymagałoby to zmiany regulacji ustawowej oraz wprowadzenia dodatkowego systemu wsparcia dla mediatora, np. poprzez wprowadzenie obowiązku koomediacji²⁴. W takim systemie rodzic bądź opiekun prawny obligatoryjnie byłby obecny w ostatniej fazie postępowania mediacyjnego, podczas zawierania ugody mediacyjnej oraz tak jak dotychczas jego zgoda byłaby potrzebna podczas zobowiązania się przez małoletniego do jakichkolwiek świadczeń na rzecz pokrzywdzonego. Autorka uważa jednak, że w niektórych sytuacjach umożliwienie mediatorowi prowadzenia mediacji bez obecności rodziców bądź opiekunów prawnych przyniosłoby lepszy efekt wychowawczy oraz umożliwiło nieletnim swobodniejsze i pełniejsze uczestniczenie w procesie mediacji.

Niezwykle przydatne byłoby zdaniem autorki niniejszego artykułu również posiadanie przez mediatorów w tego rodzaju sprawach choćby podstawowej wiedzy z zakresu psychologii, która pozwoliłaby lepiej odnaleźć się podczas moderowania spotkań mediacyjnych z nieletnimi, wymagającymi zupełnie innego rodzaju uwagi i stopnia zaangażowania niż dorosłe strony.

Wprowadzenie instytucji mediacji w sprawach nieletnich jest traktowane przez niektórych jako swoisty lek na ich demoralizację. Według autorki to błędne podejście. Całościowe i właściwe rozwiązanie problemu przestępczości nieletnich jest uzależnione od licznych działań profilaktycznych: stosowania nowych środków wychowawczych, właściwego realizowania środków przewidzianych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich czy też lepszej, bardziej nowoczesnej organizacji placówek resocjalizacyjnych oraz placówek oświatowych. Na pewno walka z demoralizacją nieletnich i ich przestępczością jest trudna i wymaga wielu nakładów, a wyniki tych działań nie są od razu widoczne. Reakcja na popełnione przez nieletniego przestępstwo powinna wzbudzać jego zaufanie i szacunek do wymiaru sprawiedliwości, tak, by odczuł, że jego negatywne zachowanie zostało od razu dostrzeżone, a także, iż został potraktowany sprawiedliwie, co nie znaczy: surowo. Niestety mediacja nie w każdym nieletnim wzbudza taki szacunek. Wynika to również ze społecznego nastawienia do tej instytucji, traktującego ją jako coś „mniej poważnego” niż proces sądowy²⁵. Tym samym autorka niniejszego artykułu jest zdania, że aby instytucja mediacji w sprawach nieletnich właściwie spełniała swoją funkcję, powinna być wsparta rozwiniętym systemem resocjalizacji nieletnich w ich codziennych środowiskach – w domu oraz w szkole. To przecież tam na co dzień kształtuje się osobowość nieletniego, sposób

²⁴ Przez pojęcie koomediacji rozumie się prowadzenie mediacji przez dwóch mediatorów, którzy współpracując, wspierają się wzajemnie podczas prowadzenia postępowania mediacyjnego.

²⁵ P. Kujan, *Mediacja w sprawach...*, s. 37–38.

funkcjonowania w otaczającym go świecie. Instytucja mediacji powinna tu jedynie korygować postawę nieletniego, która z jakichś powodów nie spełnia norm społecznych, zamiast stanowić antidotum na rozwijającą się przestępczość wśród młodzieży.

W opinii autorki zmiany w zakresie zapobiegania przestępczości i demoralizacji wśród młodzieży należy przeprowadzić już w środowiskach nieletnich poprzez wspieranie ich w codziennych wyzwaniach w szkole, domu oraz propagowanie w ich środowiskach instytucji mediacji. Sama regulacja powinna natomiast przewidywać obligatoryjność koomediacji, jak i w uzasadnionych przypadkach możliwość prowadzenia mediacji bez obecności rodziców czy opiekunów prawnych nieletnich, jeśli ich stan psychiczny i fizyczny na to pozwala, a zachowanie rodziców bądź opiekunów prawnych wpływa negatywnie na przebieg mediacji. Tym samym też konieczne zdaniem autorki niniejszego artykułu jest wprowadzenie do szkolenia mediatorów w tego typu sprawach podstawowych pojęć z zakresu psychologii bądź wprowadzenie wymogu, aby jeden z mediatorów w przypadku koomediacji posiadał takie wykształcenie. Ciekawym rozwiązaniem mogłoby być również wprowadzenie instytucji mediacji w ustawie Prawo o postępowaniu w sprawach nieletnich jako instytucji „przedsądowej”. Skierowanie sprawy nieletniego do mediacji przez sąd mogłoby odbywać się jeszcze przed wszczęciem właściwego postępowania w sprawie, co w wypadku pozytywnego wyniku mediacji pozwoliłoby uniknąć wszczęcia tego postępowania, a także stygmatyzowania nieletniego poprzez prowadzenie wobec niego postępowania sądowego.

Bibliografia

- Bieńkowska E., *Mediacja w sprawach nieletnich*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2009.
- Błaszczyk M., *Społeczne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, s. 1–7, http://www.kurator.org.pl/pliki/opracowania/Spoleczne_uwarunkowania_przestepczosci_nieletnich.pdf [dostęp: 18.09.2022].
- Bojarski T., Kruk E., Skrętowicz E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. V, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Broński W., *Mediacja w sprawach karnych i nieletnich w prawie europejskim*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013, t. 23, nr 2, s. 7–21.
- Czarnecki P., *Status pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 1, s. 59–72.
- Górecki P., Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- Kalisz A., Zienkiewicz A., *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4, s. 62–69.

- Kruk E., *Mediacja w prawie karnym wykonawczym*, w: *Arbitraż i mediacja: aktualne problemy teorii i praktyki funkcjonowania sądów polubownych i ośrodków mediacyjnych. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Nałęczów Zdrój, 8–10 maja 2009 r.*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Rzeszów 2009, s. 195–210.
- Kujan P., *Mediacja w sprawach nieletnich w doświadczeniach i opiniach uczestników postępowania mediacyjnego i mediatorów (na przykładzie województwa śląskiego)*, praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2009.
- Lewicka-Zelent A., *Profilaktyczny i resocjalizacyjny wymiar mediacji w sprawach nieletnich, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”* 2017, nr 28, s. 209–221.
- Nowak A., *Mediacja w postępowaniu z nieletnimi, „Chowanna”* 2006, t. 2 (27): *Resocjalizacja młodzieży niedostosowanej społecznie – wybrane konteksty*, s. 116–125.
- Rękas A., *Rozwój mediacji w Polsce – zagadnienia prawne i praktyczne*, w: *Mediacja i arbitraż jako sposoby polubownego rozstrzygania sporów*, red. D. Czura-Kalinowska, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań 2009, s. 55–69.
- Urbańska M., *Mediacja w sprawach nieletnich – wymiar wychowawczy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2021, t. 40, z. 1, s. 129–142.

mgr LILIANA INDAN-PYKNO

e-mail: kancelaria@adwokatindan.pl

Adwokat i mediator. Absolwentka studiów podyplomowych Szkoły Prawa Niemieckiego i Westfälische Wilhelms-Universität w Münster dla studentów polskich. Od 2014 r. prowadzi zarówno indywidualną kancelarię adwokacką, jak i praktykę mediacyjną. Wpisana na listę stałych mediatorów przy Sądzie Okręgowym w Toruniu oraz mediatorów Centrum Mediacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej. Były koordynator ds. mediacji przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Toruniu. Obecnie jest członkiem Kolegium Redakcyjnego Centrum Mediacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej. Autorka publikacji z zakresu mediacji.

Attorney and mediator. A graduate of postgraduate studies at the German Law School and Westfälische Wilhelms-Universität in Münster for Polish students. Since 2014 she has been running both her individual law firm and a mediation practice. She is entered on the list of permanent mediators at the Regional Court in Toruń and a list of mediators of the Mediation Centre at the Supreme Bar Council. She is a former mediation coordinator at the Regional Bar Council in Toruń. Currently she is a member of the Editorial Board of the Mediation Centre at the Supreme Bar Council. She has published works in the field of mediation.